

Η Παιδεία ως Ζητούμενο στην Ελληνική Εκπαιδευτική και Κοινωνική Πραγματικότητα

Χαράλαμπος Κωνσταντίνου

*Ομότιμος Καθηγητής Σχολικής Παιδαγωγικής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και
Αντιπρόεδρος της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος*

Βασικά ερωτήματα του άρθρου:

- Πώς ορίζεται η έννοια «παιδεία» και πώς κατακτάται;
- Ποια είναι η σχέση της με τις έννοιες «εκπαίδευση», «αγωγή» και «μόρφωση»;
- Ποιος είναι ο ρόλος της στο σημερινό σχολείο και την κοινωνία;
- Ποιος είναι ο ρόλος της ειδικά στη συμπεριφορά των ανθρώπων;
- Ποιος είναι ο ρόλος του σχολείου και της οικογένειας στην απόκτηση παιδείας;
- Σε σχέση με την παιδεία, ποια είναι τα δείγματα συμπεριφοράς των παιδιών, των νέων και των πολιτών στη σημερινή κοινωνική πραγματικότητα;
- Ποια είναι τα βασικά αίτια στην απουσία ποιοτικών γνωρισμάτων συμπεριφοράς ή, αλλιώς, πού εντοπίζονται τα αίτια υποβάθμισης ή και περιθωριοποίησης της παιδείας;
- Τελικές διαπιστώσεις και προτάσεις.

1. Η έννοια «παιδεία»

Η έννοια «παιδεία» αναφέρεται στη νοητική και ψυχική καλλιέργεια ενός ατόμου, η οποία επιτυγχάνεται κυρίως μέσω της εκπαίδευσης, της διαπαιδαγώγησης και της κοινωνικοποίησης στις διάφορες βαθμίδες του εκπαιδευτικού συστήματος (Κωνσταντίνου, Χ. 2015, Μπαμπινιώτης, Γ. 2001). Σύμφωνα με την κοινωνιολογική προσέγγιση, με την έννοια «παιδεία» ορίζεται η μεταφορά των πολιτισμικών στοιχείων, ώστε να διασφαλίζεται η συνέχεια και η διάρκεια του πολιτισμικού συστήματος που έχει επιτευχθεί από τις προηγούμενες γενιές (Μπαμπινιώτης, Γ. 2001, Φίλιας, Β. 2000). Επομένως, η παιδεία δεν είναι μόνο γνώσεις, δεν είναι μόνο μια απλή αποστήθιση, δεν είναι μόνο μια απλή εξειδίκευση. Η παιδεία είναι το γενικότερο προϊόν των ιδανικών, των αντιλήψεων και των αξιών που διέπουν τη ζωή μιας κοινωνίας και ενός έθνους. Αυτό σημαίνει, με άλλα λόγια, ότι η παιδεία είναι η γνωστική, νοητική, συναισθηματική και η αισθητική καλλιέργεια του ανθρώπου (Κωνσταντίνου, Χ. 2015, Μπαμπινιώτης, Γ. 2001 και 2002).

Ως κατακλείδα, με την έννοια «παιδεία» εννοούμε το αποτέλεσμα της καλλιέργειας και ενίσχυσης του συνόλου των γνωστικών, νοητικών, συναισθηματικών και κοινωνικών ικανοτήτων και, γενικά, των ιδιοτήτων του ατόμου, που διαμορφώνονται μέσω της αγωγής, της μάθησης και της κοινωνικοποίησης. Τον όρο «παιδεία» τον εκλαμβάνουμε ως τον ευρύτερο από τους συναφείς όρους (εκπαίδευση, αγωγή, μόρφωση) και ως συνώνυμο του όρου «μόρφωση», με την

έννοια ότι και η μόρφωση συνιστά αποτέλεσμα της διαδικασίας της εκπαίδευσης (Κωνσταντίνου, Χ. 2015). Ενώ η εκπαίδευση αφορά την οργανωμένη και συστηματική παροχή διδασκαλίας, μάθησης και αγωγής από θεσμοθετημένους φορείς και βελτιώνει γνωστικά και νοητικά τον άνθρωπο, η παιδεία απευθύνεται στα συναισθήματα και την ανθρώπινη φύση του, γνωρίσματα που τον διαφοροποιούν από τα άλλα όντα του ζωικού βασιλείου, και, παράλληλα, τον εξοικειώνει με τις πανανθρώπινες αξίες της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της δικαιοσύνης, της αλήθειας, της ψυχικής ισορροπίας, της εντιμότητας κ.ο.κ. Με την έννοια αυτή, η παιδεία του χαρίζει ηθική και πνευματική ολοκλήρωση, αναβαθμίζει πολιτισμικά τον άνθρωπο και τον θέτει προ των ευθυνών του για το μέλλον του, τονίζοντάς τον την κοινή κατάληξη των θνητών κατοίκων του πλανήτη γη. Εδώ εντοπίζεται και η ουσιώδης διαφορά ανάμεσα στις δύο επίμαχες έννοιες παιδεία-εκπαίδευση (Κωνσταντίνου, Χ. 2015, Μπαμπινιώτης, Γ. 2001).

2. Κοινωνική μάθηση, παιδεία και προσωπικότητα:

Στα θεμελιώδη αξιώματα της επικοινωνίας εντάσσεται και το αναπόφευκτο ή, διαφορετικά, το αυτονόητο της επικοινωνίας, όταν δύο ή περισσότερα άτομα βρίσκονται το ένα στο άμεσο περιβάλλον του άλλου. Συνάρτηση αυτού του αξιώματος αποτελεί και το αναπόφευκτο της μάθησης για το παιδί τόσο στο σχολείο όσο και στον περίγυρό του. Σχεδόν τα πάντα στον χώρο του σχολείου είναι σημασιοδοτημένα, δηλαδή το καθετί έχει τη δική του νοηματική σημασία. Εκεί μαθαίνει πρακτικές του σχολείου και των εκπαιδευτικών που χαρακτηρίζουν το σχολικό περιβάλλον και δεν εντάσσονται στο ωρολόγιο και αναλυτικό πρόγραμμα. Αυτές οι πρακτικές λέγονται «κοινωνική μάθηση» (Κωνσταντίνου, Χ. 2015).

Η κοινωνική μάθηση είναι το πραγματικό, το αληθινό πρόσωπο του σχολείου, αυτό που αποκαλύπτεται μέσα από την υπαρκτή πραγματικότητα, και όχι τόσο αυτό που διακηρύσσεται στις ρητορικές προδιαγραφές. Είναι η «γνώση», η οποία σχετίζεται περισσότερο με αξίες, κανόνες, παραδοχές, στάσεις και πρακτικές που εφαρμόζονται στις διαπροσωπικές σχέσεις στο πλαίσιο της σχολικής πραγματικότητας. Είναι, δηλαδή, όλα αυτά με τα οποία εξοικειώνεται ή και εθίζεται ο μαθητής στην καθημερινή ρουτίνα του σχολείου. Είναι ο τρόπος, με βάση τον οποίο το σχολείο και ο εκπαιδευτικός ερμηνεύουν και αντιμετωπίζουν τα πρακτικά προβλήματα της σχολικής ζωής και, ειδικότερα, ο τρόπος που αντιμετωπίζουν τον ίδιο τον μαθητή ως προσωπικότητα (Γκότοβος, Α. 1985, Zinnecker, J. 1975).

3. Διαμόρφωση προσωπικότητας (προσωπική και κοινωνική ταυτότητα)

Κάθε άτομο, σε μια πολύπλοκη κοινωνία, ανάλογα και με τους ρόλους που επιτελεί, έχει ένα πλήθος από ταυτότητες, μερικές μόνιμες, μερικές παροδικές και μερικές φανταστικές, όπως ταυτότητα φύλου, πολιτισμική ταυτότητα, πολιτική ταυτότητα κ.λπ. Συνολικά, η «ταυτότητα», προσωπική και κοινωνική, συνιστά μια σημαντική πλευρά στη διαδικασία της διαπαιδαγώγησης και κοινωνικοποίησης του ατόμου, με την έννοια ότι είναι αποτέλεσμα αυτής και η οποία προκύπτει από τη διαδικασία αλληλεπίδρασης ανάμεσα στο άτομο και το περιβάλλον (Κωνσταντίνου, Χ. 2015, Wellendorf, F. 1974).

Η «προσωπική ταυτότητα» είναι μια ενιαία δομή, που την συγκροτούν οι προσωπικές εμπειρίες και τα βιώματα του υποκειμένου, δίνοντας τη δυνατότητα στο άτομο να τις αντιλαμβάνεται και να τις ερμηνεύει με τον προσωπικό του τρόπο ως μια ενότητα, ως μια μοναδική και ανεπανάληπτη βιογραφία, ως μια ενιαία αλυσίδα που ανήκει σε ένα και μόνο άτομο (Κωνσταντίνου, X. 2015, Wellendorf, F. 1974).

Ενώ ως «κοινωνική ταυτότητα» νοείται η κοινωνική κατηγορία και τα χαρακτηριστικά της, μέσω των οποίων ένα άτομο ορίζει τον εαυτό του και ορίζεται από τους άλλους. Δηλαδή, η κοινωνική ταυτότητα τοποθετεί το άτομο σε μια κατηγορία, κατά κάποιον τρόπο, όμοιων ατόμων, ενώ η προσωπική ταυτότητα το διαφοροποιεί και το ξεχωρίζει από κάθε άλλο άτομο συγκεκριμένης κατηγορίας (Goffman, E. 1967, Wellendorf, F. 1974). Εξάλλου, την ταυτότητα, εκτός από ελάχιστες περιπτώσεις, όπως εθνική ταυτότητα και ταυτότητα φύλου, δεν την αποκτά κανείς ξαφνικά, αλλά την κερδίζει ή την διεκδικεί.

4. Πληρότητα επικοινωνίας και πράξης

Το άτομο, μέσα από τη διαδικασία της αλληλεπίδρασης με το περιβάλλον και, ειδικότερα, μέσα από την αγωγή και την κοινωνικοποίηση, αποκτά και διαμορφώνει, εκτός από την προσωπική και κοινωνική του ταυτότητα, και πληρότητα επικοινωνίας και πράξης. Με την έννοια αυτή, λοιπόν, ως «πληρότητα πράξης» (Handlungskompetenz) αντιλαμβανόμαστε την ικανότητα του ατόμου να αντιμετωπίζει με επάρκεια τα ζητήματα που σχετίζονται με τη συμμετοχή του στην κοινωνική αλληλεπίδραση, έτσι ώστε η συμμετοχή του σε αυτήν να μην οδηγεί μονομερώς στη ματαίωση των προσδοκιών, τις οποίες έχει διαμορφώσει το άτομο για τη συγκεκριμένη κοινωνική περίσταση (Kron, F. 1983: 32, Schäfer, K.-H. 1981: 49-51).

Η επιτυχής αντιμετώπιση των απαιτήσεων της κάθε περίστασης εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τα μέσα που χρησιμοποιεί κανείς. Αναφορικά με τη γλωσσική επικοινωνία, η πληρότητα πράξης αναφέρεται αφενός στη γλωσσική ικανότητα του ατόμου (Sprachkompetenz) να χρησιμοποιεί γραμματικά και συντακτικά σωστές προτάσεις και αφετέρου στην ικανότητά του να επικοινωνεί με τους άλλους, δηλαδή στην ικανότητά του να οργανώνει τη συμμετοχή του στην επικοινωνία, έτσι ώστε να συνδέεται λειτουργικά με την πράξη. Με άλλα λόγια, να έχει το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα κατά την επικοινωνία με τους άλλους. (Kron, F. 1983: 32, Schäfer, K.-H. 1981: 49-51).

5. Δείγματα αγωγής και κοινωνικοποίησης στην πράξη

Αναφορικά με τα ελληνικά δεδομένα κοινωνικής αλληλεπίδρασης, είναι πολύ συχνό φαινόμενο, ακόμη και σε μια ασήμαντη σύγκρουση, ο ένας από τους μετέχοντες στην αλληλεπίδραση, που θεωρεί ότι είναι ο αδικημένος ή το θύμα, να χρησιμοποιεί ως πρώτη κίνηση επικοινωνίας την απλωμένη παλάμη του, δηλαδή το μούντζωμα, την οποία στρέφει προς τον ή τους «άλλους» ή ένα διανθισμένο με «κοσμητικά» επίθετα υβρεολόγιο (μα..., που..., ξεφ...) ή, σε μια προωθημένη περίπτωση, να κάνει ευθέως χρήση βίας, δηλαδή να χειροδικήσει. Η αντίδραση ή η αντίπραξη των «άλλων», που εισέπραξαν αυτού του είδους την επικοινωνία, εξαρτώνται, κατά κύριο λόγο, από την

διαπαιδαγώγηση, την κοινωνικοποίηση και, γενικά, την παιδεία τους. Με άλλα λόγια, εξαρτώνται από την ταυτότητα και την πληρότητα επικοινωνίας και πράξης που διαθέτουν. Έτσι, λοιπόν, ή χρησιμοποιούν τα ίδια μέσα με τον πρώτο, δηλαδή ανταλλαγή πληγμάτων, ή χρησιμοποιούν άλλες στρατηγικές, ανάλογα με την πληρότητα στην επικοινωνία και πράξη που διαθέτουν. Με άλλη διατύπωση, πληρότητα επικοινωνίας και πράξης διαθέτει αυτός, ο οποίος σε μια αντιπαράθεση θέσεων ή αντιθέσεων ως κυρίαρχη προτεραιότητα χρησιμοποιεί τον ορθό λόγο, την ορθολογική επιχειρηματολογία ή, αλλιώς, την ορθολογική διαχείριση των αντιθέσεων (Γκότοβος, Α. 1985, Κωνσταντίνου, Χ. 2015).

5. Ο ρόλος της οικογένειας στην κοινωνική συμπεριφορά του παιδιού

Στο σημείο αυτό θέλουμε να υπογραμμίσουμε τον καθοριστικό ρόλο της διαπαιδαγώγησης, της μάθησης και της κοινωνικοποίησης στο οικογενειακό περιβάλλον. Ειδικότερα, ο τρόπος που είναι οργανωμένη και λειτουργεί η οικογένεια, το μορφωτικό και πολιτισμικό της επίπεδο, οι σχέσεις των μελών της, με ειδική αναφορά στα ερεθίσματα, τα συναισθήματα, τις πρακτικές, τις συνήθειες, τα κίνητρα και τα βιώματα, με τα οποία σε καθημερινή βάση έρχεται αντιμέτωπο το κάθε παιδί, παίζουν καταλυτικό ρόλο στη συμπεριφορά του.

6. Ο ρόλος των σχολείου και της κοινωνίας στη συμπεριφορά του μαθητή

Σε επίπεδο σχολείου, η οργάνωση και λειτουργία της σχολικής ζωής και η παρεχόμενη ποιότητα της παιδείας καθορίζουν σε υψηλό βαθμό την κοινωνική συμπεριφορά του μαθητή, λαμβάνοντας υπόψη ότι το σχολείο, ως σημαντικός κοινωνικός θεσμός, είναι επιφορτισμένο να παρέχει στους μαθητές του οργανωμένη και συστηματική μάθηση, αγωγή και κοινωνικοποίηση. Σε ευρύτερο επίπεδο, θα πρέπει να τονιστεί ότι ο τρόπος που είναι οργανωμένη και λειτουργεί η κοινωνία, από άποψη θεσμική, πολιτισμική, επιστημονική, πολιτική και οικονομική, καθορίζει το περιεχόμενο, τους προσανατολισμούς, τις στάσεις, τις αντιλήψεις και τις νοοτροπίες της συμπεριφοράς των μελών της. Η ζωή στην κοινωνία, όπως και στο σχολείο, που είναι δημιούργημά της, είναι γεμάτη αντιθέσεις. Το σχολείο θα μπορούσε, στο πλαίσιο της αγωγής και της κοινωνικοποίησης, να καλλιεργήσει στον μαθητή εκείνες τις στρατηγικές, όπως ενσυναίσθηση, ικανότητα γνωστικού ελέγχου, κριτικής και ορθολογικής αντιμετώπισης κ.λπ., ώστε να διαχειρίζεται τις συγκρουσιακές καταστάσεις, σχεδιάζοντας προσεκτικά τις κινήσεις του και ελέγχοντας αποτελεσματικά εκείνες των «άλλων» (Γκότοβος, Α. 1985, Κωνσταντίνου, Χ. 2015).

Με αυτή τη λογική, δεν εννοούμε, βέβαια, το σχολείο να μάθει στον μαθητή να συγκρούεται, χρησιμοποιώντας αυθαιρεσίες και αυταρχισμούς, όπως στιγματισμό, ειρωνεία, σαρκασμό, προσβολή, χειροδικία κ.λπ. Άλλα πολύ περισσότερο, ο μαθητής να μάθει, χωρίς να αποφύγει την αντιπαράθεση, αντί να χρησιμοποιεί τα γνωστά πλήγματα στον «άλλο», να κάνει χρήση ανταλλαγής ουσιαστικών και ορθολογικών επιχειρημάτων και διαλόγου ή, αλλιώς, ορθολογικής διαχείρισης των αντιθέσεων, που πολιορκούν τη σχολική και κοινωνική καθημερινότητα (Γκότοβος, Α. 1985, Κωνσταντίνου, Χ. 2015).

Η οργάνωση της παιδαγωγικής επικοινωνίας στο σχολείο παρέχει πολλές δυνατότητες να αντιληφθεί ο μαθητής ζητήματα ευγένειας και ευπρέπειας, όπως είναι για παράδειγμα το ζήτημα της «συγγνώμης», όταν πρόκειται για λάθος και επιβάρυνση του άλλου. Να αντιληφθεί, επίσης, ότι ο ατομικισμός δεν διευκολύνει τη συλλογική ευθύνη στην ανάπτυξη των κοινωνικών σχέσεων. Επιβάλλεται να αντιληφθεί, ακόμη, ότι το δίκιο δεν είναι διαρκώς με το μέρος του και ούτε ότι οι οποιεςδήποτε ευθύνες πρέπει να αναζητηθούν πάντοτε στους άλλους. Το σχολείο έχει την οργανωτική και παιδαγωγική δυνατότητα, με τη συνεργασία των μαθητών, να θεσπίζει, εκεί που είναι εφικτό, σαφείς κανόνες, που αφορούν την επικοινωνία, τη σχέση και, γενικότερα, τη συμπεριφορά των μετεχόντων στην αλληλεπίδραση, έτσι ώστε να διασφαλίζεται το πλαίσιο μιας ομαλής κοινωνικής επικοινωνίας.

Η χρήση και επιβολή αυθαίρετων κυρώσεων, που είναι απόρροια αυταρχικών αντιλήψεων, προπαντός όταν δεν συναρτώνται με συγκεκριμένους και σαφώς προσδιορισμένους κανόνες, είναι συνδεδεμένες με αρνητικές επιδράσεις στο περιεχόμενο της αγωγής, επιβαρύνοντας τόσο την παιδαγωγική σχέση εκπαιδευτικού – μαθητή όσο και τη διαμόρφωση της ταυτότητας και της πληρότητας στην επικοινωνία και πράξη του μαθητή. Επίσης, κάποιες «παραδοσιακές» αντιλήψεις των εκπαιδευτικών, ότι οι λεγόμενες προβληματικές μορφές συμπεριφοράς του μαθητή συνιστούν εγγενές στοιχείο της προσωπικότητάς του ή ότι οφείλονται αποκλειστικά στο οικογενειακό περιβάλλον του, δεν συνάδουν πλέον με τις σημερινές παιδαγωγικές απόψεις, οι οποίες θεμελιώνονται σε πορίσματα νεότερων επιστημονικών ερευνών και μελετών.

Ο εκπαιδευτικός, ως βασικός υπεύθυνος και αρμόδιος για την οργάνωση της παιδαγωγικής επικοινωνίας στο σχολείο, φέρει καθοριστική ευθύνη για τη μορφή που πάρνει το περιεχόμενο της αγωγής και της κοινωνικοποίησης, για το είδος της παιδαγωγικής σχέσης - επικοινωνίας και, βέβαια, για τα συνακόλουθά τους που συνδέονται με τη διαμόρφωση της προσωπικότητας του μαθητή. Επομένως και πιο ειδικά και πρακτικά, το κάθε άτομο διαμορφώνει την κοινωνική του συμπεριφορά μέσα από τις πληροφορίες, τις γνώσεις, τις εμπειρίες και, γενικότερα, τις επιδράσεις που δέχεται από τους γονείς, τα αδέρφια, τους εκπαιδευτικούς, τους συμμαθητές, τα ΜΜΕ και, συνολικά, μέσα από την αλληλεπίδρασή του με το κοινωνικό περιβάλλον. Αυτό σημαίνει, τελικά, ότι η κάθε οικογένεια, το κάθε σχολείο και, γενικότερα, η κάθε κοινωνία, στο πέρασμα του χρόνου, έχουν διαμορφώσει τη δική τους κουλτούρα, μέσα από την αλληλεπίδραση που συντελείται ανάμεσά τους, η οποία αποτυπώνεται στη συμπεριφορά των μελών τους.

7. Δείγματα παιδείας από την καθημερινότητα

Όπως διαπιστώνει κανείς μέχρι τώρα, η πληρότητα στην επικοινωνία και πράξη, όπως αυτή εκδηλώνεται με τη συμπεριφορά του μέλους της ελληνικής κοινωνίας στην καθημερινότητά του και σε όλους τους τομείς, φανερώνει χαρακτηριστικά της παιδείας που έχει αποκτήσει το μέλος μέσα από τη συμμετοχή και δραστηριοποίησή του στην οικογενειακή, σχολική και κοινωνική ζωή. Αυτό, λοιπόν, το είδος πληρότητας επικοινωνίας και πράξης ή, αλλιώς, παιδείας επιδιώκουμε να

αναδείξουμε μερικώς, μέσα από χαρακτηριστικά παραδείγματα της συμπεριφοράς του παιδιού, του νέου και, γενικότερα, του μέλους της ελληνικής κοινωνίας.

Ιδού, λοιπόν, ορισμένα χαρακτηριστικά παραδείγματα, τα οποία δεν χρειάζεται να καταβάλει κανείς μεγάλη προσπάθεια, για να τα αντιληφθεί στην ελληνική καθημερινότητα, λόγω του ότι εμφανίζονται σε υψηλή συχνότητα (Κωνσταντίνου, Χ. 2015):

- ❖ Ένας ανησυχητικός αριθμός μαθητών όλων των βαθμίδων, μετά τη χρήση του περιεχομένου, πετά τη συσκευασία ή ακόμη και το περιεχόμενο των αναλώσιμων προϊόντων, όπως γαριδάκια, μπισκότα, τσίχλες κ.ο.κ., στους κοινόχρηστους χώρους του σχολείου ή σε όποιον άλλο εξωσχολικό κοινόχρηστο χώρο βρεθεί (πεζοδρόμιο, δρόμο...).
- ❖ Ένας μειοψηφικός, αλλά σταθερός, αριθμός φοιτητών, επανειλημμένα και συστηματικά, γράφει συνθήματα κατά κανόνα ακραία, χυδαία και κυρίως πολιτικού περιεχομένου, όχι σε πανό αλλά στους τοίχους των πανεπιστημιακών κτηρίων, παραβιάζοντας κάθε κριτήριο αισθητικής και, προφανώς, καταστρατηγώντας τη δημόσια και ιδιωτική ιδιοκτησία.
- ❖ Οι επιφάνειες μνημείων, ανδριάντων και αγαλμάτων επικαλύπτονται και βεβηλώνονται συχνά και απροκάλυπτα με, τουλάχιστον, αντιαισθητικά συνθήματα και γκράφιτι, προσβάλλοντας τη μνήμη σημαντικών προσωπικοτήτων της ιστορίας, του πολιτισμού και, γενικότερα, της κοινωνίας.
- ❖ Η ποιότητα του πολιτικού λόγου και της συμπεριφοράς αρκετών πολιτικών προσώπων, όχι μόνο στις προεκλογικές και κοινωνικές τους παρουσίες αλλά και μέσα στην ίδια τη βουλή, είναι από τα χαρακτηριστικότερα παραδείγματα κουλτούρας συμπεριφοράς και, τελικά, παιδείας.
- ❖ Η χρήση χυδαίων και προσβλητικών εκφράσεων ή του φασκελώματος παρατηρείται καθημερινά σε μεγάλη συχνότητα, ακόμη και για επουσιώδη ζητήματα και συμβάντα.
- ❖ Η χρήση ακραίων, χυδαίων και προσβλητικών εκφράσεων, συνθημάτων, καθώς και βίας, κυρίως στα ποδοσφαιρικά γήπεδα, αποτελεί ό,τι πιο συνηθισμένο παρατηρεί κανείς τα σαββατοκύριακα.
- ❖ Η παραβίαση της σειράς προτεραιότητας στις διαδικασίες καθημερινής συναλλαγής σε δημόσιους ή ιδιωτικούς χώρους εξυπηρέτησης πολιτών θεωρείται, από κάποιους, τουλάχιστον «εξυπνάδα» και «μαγκιά».
- ❖ Ένας απροσδιόριστος αριθμός οδηγών συμπεριφέρεται ατομικιστικά, εγωϊστικά και, κατά κανόνα, παραβατικά, μη εφαρμόζοντας τους βασικούς κανόνες οδικής κυκλοφορίας και προκαλώντας, πολλές φορές, σοβαρά ή ανυπέρβλητα προβλήματα είτε στους δρόμους είτε ακόμη και στα πεζοδρόμια και τους χώρους στάθμευσης. Εξάλλου, η παραβίαση του κόκκινου σηματοδότη και του μονόδρομου, η αφαίρεση της προτεραιότητας, καθώς και η κατάληψη θέσης στάθμευσης για ΑΜΕΑ από αρκετούς οδηγούς θεωρούνται όχι μόνο φυσιολογική αλλά και «μάγκικη» κοινωνική στάση.
- ❖ Ένας ικανός αριθμός συμπολιτών μας, στο όνομα της παράδοσης και του εθίμου, χρησιμοποιεί ακόμη και φονικά εργαλεία (π.χ. ρουκέτες, πυροβόλα όπλα), για να «διασκεδάσει» σε γιορτινές εκδηλώσεις, όπως Πάσχα, γάμους,

κ.λπ., με αποτέλεσμα να συχνάζουν τα δυστυχήματα και οι θανάσιμοι τραυματισμοί.

- ❖ Οι άκρες των μικρών και μεγάλων δρόμων και οι παραλίες, σχεδόν πανελλαδικά, «στενάζουν» από σκουπίδια, κυρίως άδεια πλαστικά μπουκάλια νερού, κύπελλα καφέ, αποτσίγαρα, αποφάγια κ.ο.κ.
- ❖ Το πέταγμα του αποτσίγαρου ή, ακόμη, και του άδειου πακέτου από το παράθυρο του αυτοκινήτου και το άδειασμα του σταχτοδοχείου του αυτοκινήτου στους φωτεινούς σηματοδότες αποτελούν συνηθισμένη καθημερινή ενέργεια.
- ❖ Επίσης, συνηθισμένο φαινόμενο αποτελούν:
 - η μεγάλη συχνότητα σε βανδαλισμούς και καταστροφές των στεγάστρων των αστικών και υπεραστικών συγκοινωνιακών φορέων και των τηλεφωνικών θαλάμων,
 - τα αναρίθμητα συνθήματα στους τοίχους των κατοικιών και οι δολιοφθορές σε σταθμευμένα αυτοκίνητα κ.λπ.

8. Βασικά αίτια στην απουσία ποιοτικών γνωρισμάτων συμπεριφοράς

Αυτές και πολλές άλλες περιπτώσεις συμπεριφοράς οδηγούν στη διαπίστωση ότι ένας, ερευνητικά απροσδιόριστος και, ασφαλώς, ανησυχητικός, αριθμός μελών της ελληνικής κοινωνίας, σχεδόν όλων των ηλικιών, δίνει καθημερινά και συχνά δείγματα έλλειψης παιδείας, που αποτυπώνεται στη συμπεριφορά τους με χαρακτηριστικά γνωρίσματα την αγένεια, την έλλειψη σεβασμού και αισθητικής, την ασυνέπεια, την ανευθυνότητα κ.ο.κ.

Αυτά τα δείγματα συμπεριφοράς, που ενδεχομένως από ορισμένους να εκλαμβάνονται ως μικρής πολιτισμικής και κοινωνικής εμβέλειας και σημασίας, φανερώνουν παγιωμένες αντιλήψεις, νοοτροπίες και πρακτικές, οι οποίες, όμως, αφενός δύσκολα ανατρέπονται, γιατί ενισχύονται από τον τρόπο λειτουργίας του πολιτικού και κοινωνικού συστήματος με γνωρίσματα, για παράδειγμα, την ανοχή και την ατιμωρησία, και αφετέρου απηχούν στην πράξη τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του στη διαχείριση των προσωπικών και κοινωνικών ζητημάτων. Όλα αυτά, πέραν των γνωρισμάτων της επικρατούσας κουλτούρας, οδηγούν σε μια απαισιόδοξη διαπίστωση ότι η λειτουργία και το μέλλον της ελληνικής κοινωνίας, σε ζητήματα παιδείας και κοινωνικής συμπεριφοράς, δεν διαγράφονται ιδιαίτερα ευοίωνα.

Η διαπίστωση αυτή έχει τη σημασία της, δεδομένου ότι η λειτουργία των θεσμών και, συνολικά, του κοινωνικού συστήματος εξαρτάται από τις αξίες, τους κανόνες και τις πρακτικές που χρησιμοποιούν τα σταθερά μέλλη μιας κοινωνίας σε όλα τα επίπεδα της καθημερινής επικοινωνίας και δραστηριοποίησής τους. Αν θα έπρεπε να γίνει επιμερισμός ευθυνών στους παράγοντες που διαμόρφωσαν αυτό το επίπεδο κουλτούρας, θα υποστηρίζαμε ότι η μεγαλύτερη ευθύνη αναλογεί σε αυτούς που ασκούν την οποιαδήποτε θεσμική, πολιτική, πολιτισμική και κοινωνική εξουσία. Αυτό σημαίνει ότι, με βάση τη δομή και λειτουργία των θεσμών, τη μεγαλύτερη ευθύνη φέρουν αυτοί που διαμόρφωσαν τον τρόπο λειτουργίας του πολιτικού και κοινωνικού συστήματος (κουλτούρα, πρακτικές, ιδεοληγίες, ανοχή, ατιμωρησία

κ.ο.κ.), το οποίο προσανατολίζει τη στάση του μέλους της ελληνικής κοινωνίας σε όλα τα επίπεδα δραστηριοποίησης και επικοινωνίας του.

Ακολούθως, βαρύνεται το οικογενειακό περιβάλλον, στο οποίο θεμελιώνεται η αρχική, και όχι μόνο, στάση και κοινωνική συμπεριφορά του παιδιού. Και, ασφαλώς, ευθύνεται το εκπαιδευτικό σύστημα και, ειδικότερα, το σχολείο εξαιτίας του τρόπου που διαπαιδαγωγεί, μαθαίνει και κοινωνικοποιεί τον μαθητή και τον νέο, και κυρίως στο κατά πόσο δίνει τη δέουσα βαρύτητα στην παιδεία, η οποία αποτελεί καθοριστικό παράγοντα διαμόρφωσης της συμπεριφοράς του πολίτη κάθε κοινωνίας. Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει ότι η επιρροή και άλλων δημόσιων ή ιδιωτικών θεσμών, όπως είναι, για παράδειγμα, τα ΜΜΕ, δεν παίζει τον ρόλο της, και μάλιστα ορισμένες φορές με καθοριστικό τρόπο στην κοινωνική συμπεριφορά του μέλους της ελληνικής κοινωνίας. Κάθε άλλο, μάλιστα.

9. Επιπτώσεις από την τεχνολογική ανάπτυξη

Λόγω της ραγδαίας τεχνολογικής προόδου, η επιστήμη, η παιδεία, η τέχνη, η επικοινωνία, η παραγωγή, το περιβάλλον, αλλά και η ίδια η καθημερινότητά μας επανακαθορίζονται από τους όρους και τις νέες εφαρμογές που προκύπτουν από την τεχνολογική ανάπτυξη, αν και συχνά η κοινωνία δυσκολεύεται να παρακολουθήσει και να προσαρμοστεί στους ρυθμούς της. Τίποτα δεν μένει πλέον ανεπηρέαστο από την αλματώδη πρόοδο που συντελείται στον χώρο της τεχνολογίας (Φίλιας, Β. 2000).

Η σύγχρονη κοινωνία, όπως κάθε κοινωνία, προσβλέπει στην τεχνολογική πρόοδο και οφείλουμε να προσεγγίσουμε αυτή την πραγματικότητα χωρίς δαιμονολογικούς αφορισμούς αλλά και χωρίς υπερβολικές προσδοκίες. Δεν πρέπει, άλλωστε, να ξεχνάμε ότι ο άνθρωπος ορίζει το μέσο (εργαλείο) και καθορίζει τη χρήση του. Και η δύναμη και η προοπτική του ανθρώπου βρίσκονται ακριβώς στο να προσπαθεί να υπερβεί τη φύση όχι για να την καταργήσει, αλλά για να κάνει τον κόσμο καλύτερο. Χωρίς, λοιπόν, την παιδεία, η επιστήμη οδηγεί την οικονομία της αγοράς σε ένα ληστρικό σύστημα εκμετάλλευσης, τον ανταγωνισμό σε απροσχημάτιστη βία και τη γνώση σε επικίνδυνη δύναμη καταστροφής (Φίλιας, Β. 2000).

10. Επιπτώσεις από τα νεότερα κοινωνικά και πολιτισμικά δεδομένα

Βιώνουμε ένα περιβάλλον ρευστό και ανασφαλές, οικονομική αστάθεια (παγκοσμιοποίηση), διεύρυνση υπερεθνικών θεσμών, πολυπολιτισμικότητα (η χώρα μας πρέπει να διαχειριστεί την παρουσία εκατοντάδων χιλιάδων μεταναστών και προσφύγων), τεράστια και ταχύτατη παραγωγή γνώσης, υψηλή τεχνολογία (κινητή τηλεφωνία, διαδίκτυο), ραγδαία διακίνηση πληροφοριών (υπερπληροφόρηση και πληροφοριακή «ρύπανση»), νέα και ακραία φαινόμενα συμπεριφοράς (θρησκευτικός φανατισμός, τρομοκρατία, εγκληματικότητα), απουσία γειτονιάς για τα παιδιά, νέα ήθη και νέες συνήθειες και πρακτικές... Όλα αυτά το σχολείο επιβάλλεται να τα ενσωματώσει ως πραγματικά δεδομένα στις λειτουργίες και τους σκοπούς του. Διαφορετικά, θα παρέχει εκπαίδευση και παιδεία στους μαθητές μη ρεαλιστικές και μακριά από την κοινωνική πραγματικότητα.

11. Τελικές διαπιστώσεις και επισημάνσεις

Αν εξαιρεθεί η συμβολή της οικογένειας, που παίζει πολύ καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των αντιλήψεων, των στάσεων και, γενικότερα, της κοινωνικής συμπεριφοράς, πρέπει να κατανοηθεί ότι ο ρόλος του σχολείου είναι ιδιαίτερα σημαντικός, εφόσον μπορεί να καλλιεργήσει πιο συστηματικά τις κοινωνικές αξίες και να δώσει μεγαλύτερη βαρύτητα σε θέματα παιδείας. Με άλλα λόγια, οι ασκούντες την εκπαιδευτική πολιτική είναι ανάγκη να τους απασχολήσει σοβαρά και υπεύθυνα το θεμελιώδες κοινωνικό και παιδαγωγικό ζήτημα: το «ποια παιδεία και ποιος πολιτισμός προσφέρονται στους μαθητές και τους νέους, με ποιον τρόπο και γιατί».

Επομένως, στο σημείο αυτό τίθεται με σαφήνεια ο σκοπός του εκπαιδευτικού συστήματος, ο οποίος επιβάλλεται να συνδεθεί άμεσα, συστηματικά και πρακτικά με την παροχή πολιτισμικής παιδείας στους μαθητές, αν επιθυμεί πολίτες με ανοιχτούς ορίζοντες, εναίσθητους στα μηνύματα των καιρών, με σεβασμό στις πανανθρώπινες αξίες και τον πολιτισμό, με σεβασμό στον άνθρωπο και το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον, με σεβασμό στη δημόσια και ιδιωτική ιδιοκτησία, οραματιστές αλλά και ανατροπείς των κακώς κειμένων της κοινωνίας.

Σε κάθε περίπτωση, η οικογένεια, το σχολείο και η κοινωνία είναι ανάγκη να εξοικειώσουν το παιδί και τον νέο με την οριοθέτηση της συμπεριφοράς τους. Να μάθουν να σέβονται τους κανόνες και τους νόμους και ό,τι συμπεριλαμβάνουν αυτοί σε όλους τους χώρους παρουσίας και δράσης τους. Έτσι, ερμηνεύοντας τον ρόλο του κανόνα μέσω των μηνυμάτων που εκπέμπει, συμπεραίνεται ότι οι κανόνες θέτουν όρια που το άτομο δεν μπορεί να υπερβεί, διαφορετικά, οφείλει να μάθει και να διαπιστώσει στην πράξη ότι θα υποστεί τις συνέπειες της παράβασης. Με άλλα λόγια, οι κανόνες θέτουν τα όρια δραστηριοποίησης και αλληλεπίδρασης των μελών μιας κοινωνικής ομάδας. Αυτό σημαίνει ότι τα όρια προσδιορίζουν το πλαίσιο δράσης και αντίδρασης ενός ατόμου. Λειτουργούν, δηλαδή, ως κανόνες του επιτρεπτού και του απαγορευμένου, γεγονός που, όπως μπορεί κανείς να διαπιστώσει σε καθημερινή βάση, δεν εφαρμόζονται σε υψηλό και επιθυμητό βαθμό στην οικογενειακή, τη σχολική και την κοινωνική πραγματικότητα (Κωνσταντίνου, Χ. 2015).

Η πραγμάτευση του θέματος ανέδειξε με σαφή τρόπο ότι η αγωγή όχι μόνο πρέπει να ασκείται στον άνθρωπο, ακόμη και από την εμβρυική του ηλικία, αλλά παίζει καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη των βιολογικών, γλωσσικών, γνωστικών, συναισθηματικών, νοητικών και κοινωνικών ικανοτήτων και δεξιοτήτων του. Όπως καταδείχθηκε, το άτομο, μέσω της αγωγής και της κοινωνικοποίησης, λαμβάνει τα ανθρώπινα και κοινωνικά του χαρακτηριστικά και, τελικά, διαμορφώνει ώριμη προσωπική και κοινωνική ταυτότητα, καθώς και πληρότητα στην επικοινωνία και πράξη.

Ωστόσο, αποτελεί ζητούμενο ο τρόπος που οργανώνεται η παιδαγωγική επικοινωνία και, ειδικότερα, η μορφή που παίρνει η αγωγή τόσο στο οικογενειακό όσο και το σχολικό περιβάλλον. Από τη μορφή της εξαρτώνται σε σημαντικό βαθμό και τα χαρακτηριστικά που προσλαμβάνει η κοινωνική συμπεριφορά του παιδιού, όπως συνολικά και η προσωπικότητά του. Επομένως, στην κατεύθυνση αυτή παίζουν ρόλο οι προσανατολισμοί και, γενικότερα, ο τρόπος που το σχολείο πραγματοποιεί

την παιδαγωγική και κοινωνική αποστολή του και, κατ' επέκταση, η μορφή υλοποίησης την οποία αποκτά ο παιδαγωγικός ρόλος του εκπαιδευτικού.

Πάντως, αποτελεί αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι οι συνθήκες, κάτω από τις οποίες μεγαλώνουν τα παιδιά σήμερα, άλλαξαν τόσο ριζικά, ώστε ακόμη και το προσαρμοσμένο σχολείο δεν είναι σε θέση να πραγματώσει σε υψηλό βαθμό τις απαιτήσεις που του θέτουν. Να βοηθήσει, δηλαδή, τον μαθητή να πραγματώσει τη ζωή και τον ανθρωπισμό του. Με την έννοια αυτή, αποτελεί πλέον επιτακτική ανάγκη, το σχολείο να αναδείξει σε κυρίαρχη διαδικασία τη διαπαιδαγώγηση των μαθητών του, η οποία, μέχρι τώρα, παίζει έναν αποσπασματικό και σαφώς υποβαθμισμένο ρόλο. Αυτό είναι ένα σημαντικό μειονέκτημα στη λειτουργία του ελληνικού σχολείου, όταν μάλιστα έχει αποδειχθεί επιστημονικά ότι η προώθηση των κοινωνικών αξιών, των στάσεων και συνολικά η διαμόρφωση της προσωπικότητας του ανθρώπου συναρτώνται άμεσα με το είδος της αγωγής που ασκείται σε αυτόν.

Επομένως, το σχολείο οφείλει να αποκαταστήσει μια παραμελημένη λειτουργία του, η οποία θα ενισχύσει τον παιδαγωγικό του ρόλο. Μέσω της σχολικής αγωγής, ο σημερινός πολίτης επιβάλλεται να εφοδιαστεί μ' εκείνες τις δεξιότητες, τις ικανότητες και τις στρατηγικές, ώστε να είναι σε θέση να διαχειρίζεται με αποτελεσματικό τρόπο όλα τα ατομικά και κοινωνικά ζητήματα που αναφύονται σε καθημερινή βάση. Τα προβαλλόμενα πρότυπα και οι επιπροόες, που δέχεται σήμερα το παιδί και ο νέος, έχουν λάβει μια έντονη αλλά και ανεξέλεγκτη μορφή. Αυτός είναι ένας επιπλέον λόγος, για να λάβει η σχολική αγωγή τον ρόλο που της ανήκει δικαιωματικά, αυτονόητα και επιτακτικά πλέον. Εξάλλου, μέσα από σωστές πρακτικές διαπαιδαγώγησης και κοινωνικοποίησης, το σχολείο μπορεί να προωθήσει, πέραν των άλλων, τα αισθήματα αγάπης, φιλίας, καλοσύνης, ανεξικακίας, συμπάθειας, ευχαρίστησης, σιγουριάς και, γενικότερα, να ενισχύσει την συναισθηματική (ψυχική) σταθερότητα και ισορροπία του μαθητή.

Η κοινωνία έχει ανάγκη από πολίτες, οι οποίοι μέσα από την εκπαίδευσή τους έχουν διαμορφώσει ολοκληρωμένες προσωπικότητες με κριτική και δημιουργική σκέψη, με συλλογική αντίληψη και αλληλεγγύη στον συνάνθρωπο τους, με σεβασμό στον άνθρωπο και το περιβάλλον, με σεβασμό στις αξίες και τον πολιτισμό και με σεβασμό στη δημοκρατία και την ειρήνη. Και ας μην μας διαφεύγει το συνολικότερο και σημαντικότερο, ότι, δηλαδή, η κοινωνία έχει ανάγκη από πολίτες με παιδεία και μόρφωση, αλλά και με ένα σχολείο κοντά στην πραγματική ζωή του παιδιού. Κοντά στην κοινωνική πραγματικότητα. Γιατί παιδεία σημαίνουν ευγένεια, ευπρέπεια, αξιοπρέπεια..., σημαίνει σεβασμό στον συνάνθρωπο, το διαφορετικό, τους νόμους, το φυσικό, πολιτισμικό και κοινωνικό περιβάλλον κ.ο.κ.

Στο σημείο αυτό και ολοκληρώνοντας την προσέγγιση του θέματος, ας θυμηθούμε τη σοφή ρήση του Πλούταρχου: «*Η εντυχία του ανθρώπου συνίσταται στη μόρφωση και την παιδεία, και όχι στα αγαθά που δίνει και πάρνει η τύχη*».

Βιβλιογραφία

Bernfeld, S. (1967). *Sisyphos oder die Grenzen der Erziehung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

- Γκότοβος, Α.Ε. (1985). *Παιδαγωγική αλληλεπίδραση - Επικοινωνία και κοινωνική μάθηση*. Αθήνα: Gutenberg.
- Goffman, E. (1967). *Stigma. Über Techniken der Bewältigung beschädigter Identität*. Frankfurt am Main.
- Kron, F. (1983). «Das erzieherische Verhältnis oder Chancen für gemeinsam gestaltete schulische Wirklichkeit». In: Schnitzer, A. (Hrsg.), *Der pädagogische Bezug - Grundprobleme schulischer Erziehung*, S. 13-51. München.
- Kron, F. (1989). *Grundwissen Pädagogik*. München - Basel: E. Reinhardt.
- Κωνσταντίνου, Χ. (2015). *Το καλό σχολείο, ο ικανός εκπαιδευτικός και η κατάλληλη αγωγή*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μαυρογιώργος, Γ. (1986). «Σχολικό Πρόγραμμα και Παραπρόγραμμα», στο: Θ. Γκότοβος - Γ. Μαυρογιώργος - Π. Παπακωνσταντίνου: *Κριτική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Πράξη*, σ. 135-145. Αθήνα: Σύγχρονη Εκπαίδευση.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2001). «Ο ρόλος της παιδείας στην εθνική άμυνα», στο «ΤΟ ΒΗΜΑ», 7.1.2001.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2002). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Νόβα- Καλτσούνη, Χ. (1995). *Κοινωνικοποίηση - Η γένεση του κοινωνικού υποκειμένου*. Αθήνα: Gutenberg.
- Postic, M. (1995). *H Morφωτική Σχέση* (μτφρ. Τουλούπης, Δ.Χ.). Αθήνα: Gutenberg.
- Schäfer, K.-H. (1981). «Aspekte der kommunikativen Theorie der Schule». In: Spies, W. / Westphalen, K. (1987), *Die Gestalt unserer Schule*. Stuttgart: Klett.
- Φίλιας, Β. (2000). *Κοινωνιολογία των Πολιτισμού: Βασικές Οροθετήσεις και Κατευθύνσεις*, 1^{ος} τόμος. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Wellendorf, F. (1974). *Schulische Sozialisation und Identität*. Weinheim - Basel: Beltz.
- Zinnecker, , J. (1975). *Der heimliche Lehrplan*. Weinheim - Basel: Beltz.